

ANLATIM BİÇİMLERİ

İnsanlar gördüklerini, duyduklarını, düşündüklerini, tasarladıklarını başkalarına anlatma gereği duymuşlardır. Bu aktarmalarda insanın belli bir amacı vardır. Söyleyeceklerimizi amacımıza göre yönlendirir, biçimlendiririz. Amacımız, söyleyeceğimiz değiştiğinde anlatım biçimimiz de değişir.

Anlatımdaki amaçları şöyle sıralayabiliriz:

- * Kavramları tanımlamak
- * Bir durum ya da karakteri incelemek
- * Bir düşünceyi aydınlatmak
- * Varlıkları belirgin özellikleriyle tanıtmak
- * Bir olayı aktarmak
- * Yerleşmiş duygu, düşünce, davranış ve kanıları değiştirmek
- * Gözlemlenen varlıkları başkalarının zihninde canlandırmak
- * Kişileri, tasarlanan olaylar içinde yaşatarak duygu ve izlenim kazandırmak

Bu amaçlara bağlı olarak dört anlatım biçimi kullanılır:

1. Açıklayıcı Anlatım
2. Tartışmacı Anlatım
3. Betimleyici Anlatım
4. Öyküleyici Anlatım

Bu anlatım biçimleri çoğu zaman tek başlarına kullanılmaz. Birkaçı bir arada bulunabilir.

1. AÇIKLAYICI ANLATIM

Her türlü konuya uygulanabilen bu anlatım biçiminde amaç bilgi vermek, herhangi bir düşünceyi aydınlatmaktır. Bu bakımdan en çok kullanılan anlatım biçimidir.

Açıklayıcı anlatım, üzerinde durulan konuyla ilgili "Niçin?, Nedir?, Nasıl?" gibi soruların yanıtını vermeye yarar.

Bu anlatım biçimiyle bir olay anlatılır, bir şeyin olu şu belirtilir, bir durum, davranış nedeniyle ortaya konur, kavramlar tanımlanır, varlıklar belirgin nitelikleriyle tanıtılır, düşünceler aydınlatılır.

Açıklama, bilgi verme amacı taşıdığı için ansiklopediler, ders kitapları, gazeteler, açıklamalı sözlükler, yemek tarifleri kitapları... bu anlatım biçimini kullanır. Yine bir düşüncenin aydınlanması amaç edinildiğinde **makale, fıkra, deneme, eleştiri**, röportaj... gibi **yazı türlerinde** bu anlatım biçimine diğerlerine oranla daha çok yer verilir.

Açıklamada bir konuyu berraklaştırmak, geliştirmek, anlaşılır duruma sokmak ön planda olduğu için sanatlı kullanımdan kaçınılır.

Açıklayıcı anlatım biçimi uygulanırken tanımlama, karşılaştırma, örnekleme... gibi **düşünceyi geliştirme yolları** kullanılabilir.

ÖRNEKLER

1. Milyonlarca kişi kitap okuyor, müzik dinliyor, tiyatroya sinemaya gidiyor. Neden? Belli ki kendisini aşmak istiyor insan. Gerçek anlamda insan olmak istiyor. Ayrı bir birey olmakla yetinmiyor; bireysel yaşamının kopmuşluğundan kurtulmaya, bireyciliğinin bütün sınırlarıyla onu yoksun bıraktığı ama yine de onu sezip özlediği bir dostluğa, daha anlamlı bir dünyaya geçmek için çabalyor.

Bu paragrafta insanların kitap okuma, müzik dinleme, sinema ve tiyatroya gitme nedenleri açıklayıcı anlatım biçimiyle veriliyor. Yazara göre bunların nedeni "insanın kendini aşma isteği, daha anlamlı bir dünyada yaşama arzusu" dur.

2. Ankara'daki yoksul halka parasız ilaç dağıtacak belediye eczanesi dün hizmete açılmıştır. Açılış töreninde Belediye Başkanı, amacın, yoksul ve dar gelirli halka hizmet götürmek olduğunu belirtmiştir. Bu eczane, Belediye Sağlık İşleri Müdürlüğüne bağlı olacaktır. Eczaneden yararlanmak isteyenlerin, mahalle muhtarlarından yoksulluk belgesi almaları gerekmektedir. Söz konusu belge ile belediye hastanelerinin yazdığı reçetelerdeki ilaçlar hiçbir ücret alınmadan hastalara verilecektir.

Bu parçada da "belediyenin yoksul ve dar gelirli halka sağlık hizmetleri konusunda yapacağı çalışma" açıklanmıştır.

2. TARTIŞMACI ANLATIM

Bu anlatım biçimi, herhangi bir düşünceyi savunmak, okuyucuyu ya da dinleyiciyi bu düşünceye inandırmak amacıyla kullanılır.

Aslında tartışmacı anlatım, açıklayıcı anlatımın biçim değiştirmiş şeklidir. Bu anlatım biçimini açıklamadan ayıran yön, okuyucunun ya da dinleyicinin yerleşmiş kanılarını, düşünce ve davranışlarını değiştirmeye yönelmesi, savunulan düşüncenin doğruluğunu kanıtlamaya çalışmasıdır.

Tartışmacı anlatım biçiminin uygulanabilmesi için öne sürülen önermenin tartışmaya, delillerle kanıtlanmaya uygun olması gerekir. Herkesin üzerinde anlaşılmış bir düşünce bu yolla işlenmez. Ancak böyle bir düşünce yerleşmiş anlayışlara aykırı bir taraf bulunduğu zaman tartışmacı anlatımla işlenebilir.

Tartışma, çok yaygın olarak kullanılan bir anlatım biçimidir. Örneğin deneme, fıkra, makale, söyleşi ve eleştirilerde, roman ve öykülerde; konuşma ve konferanslarda kısaca görüş ayrılığını gidermek için yapılacak her türlü anlatımda yer alır.

Tartışmacı anlatım biçimini uygularken, düşünceyi geliştirme yollarından tanık gösterme, kanıtlama, örneklendirme... kullanılabilir.

ÖRNEKLER

1. Günümüzde yaygın bir yanlış vardır: Bilimin kesin olduğu inancı; çağdaş yaşayışın, çağdaş uygarlığın değişmez temeli olan bilimsel kesinlik. Oysa sürekli bir değişiklikler bilimi var edip ayakta tutan. Bilim bilgi üretir; bilimsel doğrulardır bunlar. Ancak bilim sonsuz bir yenilenme içindedir. Bilimde öne sürülen her doğru, yanlış olduğu henüz kesinlikle belgelenmemiş olan doğrudur. Birtakım koşullardan ötürü doğru sayılan bilgilerdir bunlar.

Bu paragrafta yazar, mantık yoluyla bilimsel doğruların, henüz yanlışlığı belgelenmemiş doğrular olduğunu, her bilginin değişebileceğini kanıtlamaya çalışıyor.

2. Kimi şair ve yazarlar, yazdıklarını anlayabilmek için okurların çaba harcamasını, zorlanmasını isterler. Bence bu, kendini beğenmişliktir. Yazdıklarını anlayabilmek için okur zorlanacağına, onları anlatılabilmek için ben zorlanmalıyım. Bence okur bir kitabı, bir yazıyı okurken, salt anlamak için değil, okuyup anladıktan sonra birtakım sonuçlar çıkarabilmek için çaba harcamalıdır.

Bu paragrafta da yazar, "bir yazar, anlatacağını açık seçik anlatmalı", düşüncesini kabul ettirme çabasındadır. İnandırıcı, etkileyici olmak için tartışmacı anlatım biçimini kullanmıştır.

3. BETİMLEYİCİ ANLATIM

Betimleme, varlıkları sözcüklerle görünür kılmadır. Betimlemede varlıkların duyu organları ile algılanan nitelikleri belirtileceği gibi bu niteliklerin iç dünyamızda uyandırdığı izlenimleri de yansıtabilir.

Bu anlatım biçiminde amaç, varlığı belirgin nitelikleriyle tanıtmak, varlık hakkındaki izlenimlerimizi belirtmektir.

Betimleme, anlatıcının amacına göre iki gruba ayrılabilir:

A) İzlenimsel (Sanatlı) Betimleme

B) Açıklayıcı Betimleme

A) İZLENİMSSEL BETİMLEME

Yazar, gördüklerini duygularının, düşüncelerinin etkisiyle betimler. Bu bakımdan kişisel kanı ve beğenileri ön plandadır.

Yazarın amacı, varlıkların kendisinde bıraktığı kişisel izlenimleri duyurmak, başkalarının zihninde de aynı izlenimleri yaratmaktır. Bundan dolayı roman, öykü gibi sanatsal türlerde bu anlatım biçimi ağırlık kazanır.

Bu anlatım türünde yazar, varlığın nitelikleri arasında seçme yaparak en belirleyici olanları verir. Bunları ise üzerinde bıraktığı etkiye göre görme, işitme, tatma, dokunma ve koklama duyularından birine ya da birkaçına diğerlerinden daha çok yer vererek anlatır.

ÖRNEK SORULAR

1. Kenar mahalleler... Birbirine geçmiş, yaslanmış tahta evler... Kiminin kaplamaları biraz daha kararmış, kiminin balkonu biraz daha eğrilmiş, kimi biraz daha öne eğilmiş, kimi biraz daha çömelmiştir. Hepsi hastadır; onları seviyorum; çünkü onlarda kendimi buluyorum.

Bu parçanın anlatım biçimi, aşağıdakilerden hangisine bir örnektir?

- A) Betimleme (tasvir) B) Tartışma
C) Açıklama D) Öyküleme E) Örnekleme (1987/II)

ÇÖZÜM: Yazarın amacı, kenar mahallelerdeki evleri tanıtmak, onları okurun gözünde canlandırmaktır.

Ancak yazar, tanıttığı evlerle kendisi arasında benzerlik kurarak, bu varlıkları duygularının etkisiyle betimlemiştir. **YANIT : A**

2. Turna katarları geçiyordu gölün üstünden, gölgeleri maviye dönüşerek. Van Gölü, günün her anında bir renk cümbüşünde yunup arınıyordu. Bir bakmışsın, göl bir anda som turuncuya kesmiş. Bir bakmışsın, gölün ucundan bir mor şimşegi girmiş, bütün gölü som mora boyayarak öteki ucundan çıkmış, ak köpüklü dalgalarla bütün gölü süsleyerek.

Bu betimlemede bulunmayan özellik aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Doğa olaylarını kişileştirme
B) Ayrıntılar üzerinde yoğunlaşma
C) Görsel öğelere ağırlık verme
D) Doğayı devinim içinde yansıtmak
E) İşitsel öğelere yer verme (1982/1)

ÇÖZÜM: Betimlemede insan dışındaki varlıklar ya da doğa olayları insana özgü nitelikleriyle anlatılarak kişileştirilebilir. "Van Gölü, yunup arınıyordu." sözüyle kişileştirme yapılmıştır. Varlığa ait nitelikler (renk, biçim) ayrıntılarıyla verilebilir, böylece görsel öğelere dikkat çekilmiş olur.

Bu paragrafta "Göl mora kesmiş... som mora boyanarak... ak köpüklü dalgalar" gibi ifadelerle görsel öğelere yer verilmiştir. Betimlemede varlıklar devinim içinde yansıtılabilir. Parçada "turnaların geçişi... gölün gün içindeki her anı, şimşeg'in akması" devinim unsurlarıdır. Yazar, Van Gölü'nün görünümünü ayrıntılarıyla sunmuştur.

Bu betimlemede bulunmayan özellik işitsel öğeler sesler, konuşmalar) dir.

YANIT : E

B) AÇIKLAYICI BETİMLEME

Bu betimlemede yazar nesnel bir bakış açısıyla varlığa ait nitelikleri sıralar. Burada amaç, varlığı tanıtmak, okura bilgi vermektir. Yazarın varlıklar karşısındaki kanı ve beğenileri yer almayacağından dolayı bu betimleme yalnız görüneni belirleyen bir fotoğraftan farksızdır.

Açıklayıcı betimleme daha çok **ders kitaplarında** kullanılır (Coğrafya kitaplarında...).

ÖRNEK

Akdeniz Bölgesinin çatısı, Toros dağları tarafından oluşturulmaktadır. Dağlar bazı yerlerde denize çok sokulur, kayalık ve az girintili çıkıntılı bir kıyı üzerine dikine inerler. Bazı yerlerde ise kıyı çizgisi ile dağ sıraları arasında Adana Ovası gibi geniş düzlükler girer.

Betimleme bir yazı türü değil, anlatım biçimidir. Ancak betimlediği varlıklara göre bazı gruplara ayrılmaktadır:

1. Kişi Betimlemeleri
2. Hayvan Betimlemeleri
3. Cansız Varlık (eşya) Betimlemeleri
4. Doğa Betimlemeleri

Bütün bu varlıklar izlenimsel ya da açıklayıcı betimleme ile verilebilir. Sınavlarda, çoğunlukla kişilerin karakter özellikleriyle ilgili sorular verilmektedir. Biz bu betimleme çeşitlerinden yalnızca kişi betimlemelerini işleyeceğiz.

KİŞİ BETİMLEMELERİ (PORTRİ)

Kişilerin dış görünüşlerini (fiziksel) ve karakterlerini (ruhsal durum) tanıtan betimlemedir.

Kişi betimlemelerine **portre** denir. Portre; fiziksel portre ve ruhsal portre olarak ikiye ayrılır.

1. Fiziksel portre: Kişilerin dış görünüşlerinin anlatıldığı betimlemedir. Betimlemede kişiyi, diğer kişilerden ayıran fiziksel özellikler belirtilir. Portresi çizilen kişi hakkında özel görüş ve izlenimler de verilebilir.

2. Ruhsal portre: Kişilerin karakter özelliklerinin anlatıldığı betimlemedir.

ÖRNEK SORULAR

1. Sinema perdesinde dünyayı gülmekten katıltan bu adamın, aslında ne dokunaklı, ne derin, ne acılarla dolu bir ruhu ve bu ruhun o yüze ne hazin bir yansıması vardı. Milyonlarca insanın kim bilir ne kadar şen şakrak diye tanıdığı bu adam, özel yaşamında karamsar, mutsuz bir felsefe taşıyan, insanoğlunun trajedisini ta içinde duyan, "sonsuz bir üzgün"den başkası değildi.

Bu parçada nasıl bir insandan söz edilmektedir?

- A) Duygularını başkalarına anlatmaktan kaçınan
- B) Yaşadığı olaylar yüzünden insanlardan kaçan
- C) Mutlu görünmesine karşın son derece mutsuz olan
- D) Olaylara ve insanlara olumsuz bir yaklaşımla bakan
- E) Mutluluğu çektiği sıkıntılarda, acılarda arayan (1990 / II)

ÇÖZÜM: Parçada tanıtılan komedyen, milyonlarca insanı güldürdüğü için mutlu ve neşeli bir kişi izlenimi bırakıyor herkeste. Ancak o aslında acılarla dolu bir ruhu olan, üzgün bir kişidir. Bu sözlerle tanıtılan bir kişinin karakter özelliği mutsuz olduğu hâlde mutlu görünmesidir. YANIT: C

2. Yazılarımı bin bir güçlkle yazarım. Yazıp bitirdikten sonra hiçbir ferahlık duymam. Zira, o kadar sıkıntıyla, zahmetle meydana getirdiğim yazı, benim yazmak istediklerimin soluk bir gölgesi gibidir, Onun için çok defa bunları nefretle bir yana atarım. Şunu da itiraf edeyim ki, eserlerim, kitap hâlinde ya da parça parça yayımlandığında büyük bir pişmanlık duyarım. Ama yazma gücümü ve daha iyiye ulaşma umudumu da asla yitirmem.

Kendinden böyle söz eden bir yazar, aşağıdakilerden hangisiyle nitelendirilemez?

- A) Kusursuzu arayan
- B) Zor beğenen
- C) Karamsar
- D) Kararlı
- E) Açık sözlü (1990/1)

ÇÖZÜM: Bu parçadaki yazar kişilik özelliklerini yarattığı eserler karşısındaki tutumu ile veriyor. Yazarın "Meydana getirdiğim yazı, yazmak istediklerin--soluk bir gölgesidir." sözünden "kusursuzu arayan" ve "zor beğenen" birisi olduğunu; "Yazma gücümü ve umudumu asla yitirmem." Sözlerinden kararlı olduğunu ve "şunu da itiraf edeyim ki" sözünden "açık sözlü" olduğunu anlıyoruz. "Karamsarlık" yazarın özelliği olarak verilmemiştir

4. ÖYKÜLEYİCİ ANLATIM

Öyküleyici anlatımda düşünceler, olaylar aracılığıyla anlatılır. Bu anlatım biçiminde amaç, olmuş ya da olabilecek bir olayı oluşuyla, gelişmesiyle vermek okuyucunun da gözünde canlandırmaktır.

Öyküleme olay; kişi, zaman ve yer öğelerine bağlanarak verilir.

Bu anlatım biçimi, yazarın amacına bağlı olarak ikiye ayrılır:

- A) Açıklayıcı Öyküleme
- B) Sanatsal Öyküleme

A) AÇIKLAYICI ÖYKÜLEME

Bu öyküleme türünün amacı, gerçek bir olayı anlatarak okuyucuya bilgi vermektir. Açıklayıcı öyküleme sanat amacı ön planda değildir.

Anı, gezi yazısı, yaşamöyküsü (biyografi), tarih . gibi yazı türlerinde bu anlatım biçimine yer verilir.

ÖRNEKLER

1. Ünlü şairin ölüm haberini radyodan işiten kişiler bir an sustular. Ne kadardır bu an? Bir saniye mi? O kadar işte! Sonra hiçbir şey olmamış gibi geçteler gündelik konuşmalara. Bu kadarcıktı bir şairin, hem de tanınan, sevilen bir şairin ölümünün uyandırdığı yankı, tepki. Böyle mi olmalıydı? Yüreğimi burkan bu soru geldi, takıldı kafama.

Yazar, ünlü bir şairin ölümüne insanların gösterdiği tavrı gözlemlemiştir. Bunları da olay içinde yansıtarak vermiştir.

2. İşini olabilecek titizlikte yürütür, dükkânını tertemiz tutardı. Dükkânında her şeyin bir yeri vardı. Bir gün acele bir alışveriş anında, titrek parmaklarıyla toz şeker tartıyordu. Biraz ekliyor, terazinin dengesi bozulunca azıcık çıkarıyor, gene denk getiremeyince biraz daha katmaya özen gösteriyordu.

"Olursun canım" dedim. "Ne titizleniyorsun?"

Gözlüklerinin üstüne kalkan kaslarıyla şaşarak baktı: "Ama fazla veren eksik de verir."

Bu paragrafta yazar "doğruluk" konusunu işlemektedir. Bu düşünceyi vermek için bir kişinin "tartı" konusundaki titizliğini oluş hâlinde, öyküleyerek anlatmıştır.

B) SANATSAL ÖYKÜLEME

Olmuş ya da tasarlanmış olayların anlatımında kullanılan bir anlatım biçimidir. Sanatsal öyküleme amaç, okuru bir olayın içinde yaşatmak, onun duygu ve düşüncelerini zenginleştirmektir.

Öykü ve roman gibi edebî türlerde kullanılan temel anlatım biçimidir.

Bu anlatım biçiminde olay, kişi, zaman ve yer temel öğelerdir.

Öykü, bir ana olayın etrafında gelişirken romanda birden çok olay vardır. Olay, gerçek olabileceği gibi tasarlanmış da olabilir. Ancak olayda gerçeğe benzerlik aranır.

Kişiler insan dışındaki varlıklar da olabilir. Zaman genellikle bilinen geçmiştir. Yazar, zamanı tarih vererek, mevsim, ay, gün belirterek ya da döneme ait özelliklerle (eşyalar, dil, kılık, kıyafet...) verebilir.

Yer; dış ve iç mekânlar olarak yansıtılır. Dış mekânlar: meydan, sokak... iç mekânlar: kapalı yerler.

Anlatıcı ya üçüncü tekil kişi (her şeyi bilen, gören kişi) ya da birinci tekil kişi (olayın içinde yaşayan) olabilir. Bazen her ikisi bir arada verilebilir.

ÖRNEK

O sabah koşup dolabı açtığım zaman, dondum kaldım. Oyuncak bebeğim yerinde yoktu. Bebeği, annemle üstüne oturduğumuz raf, katı bir yürekte sanki. Hemen anneme koştum; yeri süpürüyordu. Karşısında hiçbir şey söylemeden duruyordum. Durmuş, hep anneme bakıyordum. Annem ise durmadan yeri süpürüyordu. Bin yıl süpürdü, yüz bin yıl süpürdü o yeri; başını bir türlü kaldırmıyordu. Sandım ki bundan böyle annem hep o daracık sofayı süpürüp duracak. Başını kaldırmayacak. Yüzüme bakmayacak. Bana, yiten bebeğimden hiç haber vermeyecek.

Bu parçada küçük bir çocuğun yaşadığı olay, okuyucunun kafasında canlandırılacak bir biçimde anlatılmıştır. Okuyucu da bir an için kendini o eylemin içinde hissetmiştir. Kişi, zaman ve yer öğelerine bağlı kalınmıştır.

ÖRNEK SORU

Köyden kasabaya taşınmıştık. Cadde üstünde, sol tarafta bahçesi olan, beyaz boyalı bir ev satın almıştık. Bahçemizden, komşu bahçeden gelen küçük bir su yolu geçiyordu. Bu su, yan duvarın altından aşağıdaki bahçelere akıyordu. Bizim bahçenin bir köşesinde ufak bir tel kümes vardı. Dip tarafta domates, biber, yeşil salata ekilmişti. Cadde tarafında sardunyalı, pembe karanfiller, hanımcıları bulunuyordu.

Bu parçanın anlatımında aşağıdakilerin hangilerine başvurulmuştur?

- A) Açıklama - öyküleme
- B) Tartışma - betimleme
- C) Öyküleme - betimleme
- D) Açıklama - tartışma
- E) Örneklendirme - öyküleme (1991 / II)

ÇÖZÜM: Bu parçada bir kişinin yaşadığı olaylar, okuyucunun kafasında canlandırılacak biçimde anlatılmıştır. Eylem içinde yaşatma söz konusudur. Bir metinde olayların, olguların, yaşantının aktarılmasına öyküleme denir. O hâlde paragrafta öyküleyici anlatım kullanılmıştır. Ayrıca anlatılanlar, okuyanın kafasında görünür kılınmış bahçe betimlemesi yapılmıştır. Hem betimleyici anlatım hem de öyküleyici anlatım bir arada kullanılmıştır. **YANIT: C**

Paragraflarda duygu ve düşünceleri aktarırken anlamı belirginleştirmek, daha iyi ve etkili kılabilmek için birtakım yollardan yararlanılır. Bu anlatım yolları hem yazının kolayca anlaşılmasını sağlar, hem de düşüncelerin kanıtlanmasına, inandırıcı kılınmasına yardımcı olur.